

Qədim sağlamlıq reseptləri
Aptek muzeyi və hamam
Fərid Ələkbərov

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 8.2 (Yay 2000)
© Azerbaijan International

Bu, Bakının İçəri Şəhərində yerləşən nadir, yeganə bir yerdir. Bu kiçik hamam həm də milli tibbi əczaçılıq dükkanı kimi də fəaliyyət göstərir. Lakin onun o qədər təmirə ehtiyacı var ki, bu işlər yaxınlarda görülməzsə aptek muzeyin bağlanması təəccüblü bir hadisə olmayacaq. Bina vaxtaşırı yağışın və yeraltı nəmliyin təsirinə məruz qaldığından günbəzin giriş hissəsində ən gözəl divar naxışlarından çoxu artıq korlanıb. Otaqların çoxu bağlanıb. Artıq zalları və hamam hovuzlarını görmək mümkün deyil.

Orijinal əşyaların çoxu daha quru yerlərə köçürülüb. Lakin orada hələ də qədim şüşələrin və bəzi köhnə sənədlərin nümunələrini görə bilərsiniz. 1990-cı ildə orada çox kiçik toxumları və həbləri ölçmək üçün qədim tərəzi var idi. O, hal-hazırda yoxa çıxıb.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq, zənnimizcə, Bakının ən qədim hissəsində orta əsrlərin əyri-üyrü küçələrini gəzərkən bu muzey və hamama da baş çəkməyə dəyər. Aydındır ki, bu muzey on il əvvəl daha gözəl idi, lakin bura gəlmək təbabət dünyası tarixinə səyahət etmək deməkdir. Əvvəllər əczaçılar milli geyimdə olurdular; lakin indi onları ağ tibb xalatlarda görə bilərsiniz.

Bakının Aptek Muzeyi–“Bənövşə” həqiqətən yenilikdir. O bərpa edilmiş 17-ci əsr hamamı kimi deyil, əczaçılıq muzeyi kimi fəaliyyət göstərir və orada milli dərman bitkilərini əldə edə bilərsiniz. Bu yer Yaşıl Aptek kimi də tanınır.

Aptek muzeyi 1984-cü ildə, Bakı Şəhər Baş Aptek İdarəsinin (Rusca GAPU–Glavnoye Apteknoye Upravlenie) orta əsrlər hamamını təmir etməyi qərara alan zaman yaradıldı. 20 il bundan əvvəl indi muzeyin yerləşdiyi yerdə geniş bir meydan var idi. Arxeoloqlar bu ərazidə qazıntılar apararkən orada 17-ci əsr hamamının qalıqlarını tapdılar. GAPU buranı əczaçılıq muzeyinə çevirməyi qərara aldı.

Bənövşədən Hazırlanan Dərmanlar

Muzeyə girişdə muzeyin adının altında dərman bitkisi olan “Bənövşə” çiçəyinin adı yazılıb. Qədim əlyazmalarda verilən məlumata görə Azərbaycanda 9-14-cü əsrlər ərzində müalicə məqsədlərində 42 növ ot və güldən alınan efir yağlarından istifadə edilirdi. Bənövşə yağından soyuqdəyməni, iltihab xəstəliklərini,

qızdırma və əsasən də başağrısını müalicə etmək üçün istifadə olunurdu. 15-ci əsr miniatürlərindən birində Türkiyə hökmdarı Sultan Mehmetin əlində bənövşə tutaraq onu iyləməsi təsvir olunub. Yəqin ki, bu şəkil sadəcə olaraq bərk başağrısı üçün ən yaxşı dərmanı göstərirdi.

Azərbaycan alimi Yusif ibn İsmayıl Xoyinin yazdığı “Cam’əl-Bağdadi” (“Bağdad məcmusu”, 1311) tibbi əlyazmasında verilən məlumata görə bənövşədən başağrınlrını kəsmək üçün istifadə edirdilər: “Bənövşə ətri organizmdə həddən artıq ödəm olması nəticəsində yaranan baş ağrınlrını müalicə etmək üçün xeyirlidir. Başı bir-neçə damcı bənövşə yağı ilə masaj edin.” Qızdırması olan şəxsə qənd və qaynadılmış bənövşə yarpaqlarından hazırlanmış şirin şərbət içmək məsləhət görülürdü. Bənövşə yağından həmçinin yara və şişləri sağaltmaq üçün işlədilən xüsusi şəfaverici məlhəmlərin tərkibində də istifadə edilirdi.

Orta Əsrlər Hamamları

Muzeyin yerləşdiyi hamam bir zamanlar Qasım bəyə məxsus idi. Bakıda bu cür bir neçə ümumi hamam var idi. Onlardan ən böyüyü 16-cı əsrdə Qız Qalasının arxa hissəsində tikilmişdi. İçəri Şəhər daxilində yerləşən Şirvanşahlar Sarayında da 15-ci əsrə aid hamam var idi, lakin indi o, tamam dağılmış haldadır.

Orta əsrlər Azərbaycan mənbələri çimməyin böyük müalicəvi xüsusiyyətləri haqda yazır. 11-ci əsr yazıçısı Keykavus ibn İsgəndər yazırdı: “Memarlar ilk dəfə binalar ucaltmağa başladıkları zamandan bəri hamamdan yaxşı heç bir şey yaratmayıblar.”

Sağlam olmaq üçün həftədə heç olmazsa 2-3 dəfə hamama getmək məsləhət olunurdu. Orta əsrlər yazıçıları hamam suyuna üzüm yarpaqları, çoban yastığı, nar, reyhan, xırdazirə, bənövşə, badam, sarımsaq və arpa kimi bitkilər qatmağı məsləhət görürdülər.

Bütün ümumi hamamların kisəcilləri var idi və onlar hamama gələnlərin bədənlərinə şəfaverici və ətirli yağlar sürtərdi. Hamamlarda yemək, içmək, dərman almaq və hətta istirahət etmək və ya yatmaq da olardı. Soyuqdəyməni müalicə etmək üçün hamamda belə bir resept təklif edilərdi: “20 qram reyhan yarpağı və gülü götürüb 20 qram kəklikotu yarpağı ilə qatışdırın və 15 dəqiqə 1 litr isti suda saxlayın. Qatışığa iki qaşığı bal əlavə edib qatışdırın. Xəstə adam hər yarım saatdan bir bu dərmandan içməlidir.”

Qasım bəyin hamamı müasir hamam və ya saunalara bənzəmir, çünki, o, günbəz və tağlardan istifadə edən Şərq üslublu memarlığa əsaslanıb. Orada bir neçə böyük hovuz və ayrılıqda çimmək üçün bir neçə otaq var.

Orta Əsrlər Tibb Kabineti

Aptekdə sərgiyə qoyulmuş bir neçə əşya Şərqdə mövcud olan əczaçılıq tarixindən xəbər verir. Orada Azərbaycanda olan apteklərin tarixinə dair qədim sənədlər, dərman otlarını saxlamaq üçün istifadə edilən şüşələr, tərəzilər və tibbi bitkiləri əzmək üçün həvəngdəstələr sərgiyə qoyulub.

Aydın olur ki, hətta 1000 il əvvəl belə əczaçıların toxumları dəqiq ölçmək üçün tərəzi və tərəzi daşları var idi. Onlar hətta 1/100 qram dəqiqliyində ölçə bilirdilər. Həmin dövrün əczaçılığı heç də təsəvvür etdiyimiz kimi primitiv deyildi. Azərbaycan əczaçıları orta əsrlər ərzində müxtəlif maz, toz, sirop, həb, bişirmə, qatışıq

və təzə şirələr də daxil olmaqla 27 cür mürəkkəb dərman növündən istifadə etmişlər. Qədim Azəri əlyazmalarında bu cür mürəkkəb dərmanları hazırlamaq üçün 866 resept təsvir olunub. Azərbaycanda orta əsrlər əczaçıları 744 növ bitki, 150 növ heyvan və 115 növ müxtəlif minerallar da daxil olmaqla müxtəlif inqredientlərdən istifadə edə bilirdilər.

Aptek Muzeyi binasının daha bir vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, girişdə olan günbəzin tavanında gözəl divar naxışları vardır. Hamam bərpa olunanda GAPU rəssam Tahir Tahirzadəni divarlarda və tavanda Şərqi üslubunda naxışlar çəkməyə dəvət etdi. Tahirzadə məşhur Azərbaycan miniatyurçuları Sultan Məhəmməd və Ağa Mirəyin üslubuna əsaslanan orta əsrlər səhnələrini xatırladan pastel təsvirlər yaratdı. Təsvirlərin çoxu təbabətə deyil, ədəbiyyata aiddir və onlar keçmişin dinc günləri kimi anlaşılan zamanlara bir baxış təklif edir.

Hamamdan bayırda isə İngiltərə səfirliyinin Mədəniyyət şöbəsinin yeni binası yerləşir. Bu da özlüyündə nəqliyyat gərginliyi yaradır. Oradan həm də Prezident Aparatını da görə bilərsiniz.

Aptek Muzeyi

Elf şirkətinin köhnə ofisinin qarşısında, V. Məmmədov küçəsində, İçəri Şəhərin cənub qərb hissəsində.

Bakı Əlyazmalar İnstitutunun tibb tarixçisi Fərid Ələkbərov Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan ərəb yazılı orta əsrlər tibb əlyazmalarını dərindən, orijinal mətnlərin tədqiqi əsasında öyrənib.

Tərcümə: Gülnar Aydəmirova

Veb üçün hazırlayan və redaktə edən: Arzu Ağayeva